

De economische crisis in Polen: pseudo-oorzaken en pseudo-oplossingen

PROF. DR. M. J. ELLMAN - DRS. B. SIMATUPANG*

Het jaar 1981 was voor de Poolse economie een buitengewoon slecht jaar.

De industriële produktie daalde aanzienlijk, de export liep terug, de prijzen stegen sterk, de buitenlandse schulden liepen verder op en op de binnenlandse markt ontstonden grote tekorten.

Volgens officiële lezing moet de crisis in de Poolse economie worden toegeschreven aan het optreden van de extremistische leiders van Solidariteit, maar de wortels van de economische crisis liggen reeds ver terug in de jaren zeventig. Van groot belang daarbij was de daling van de import uit het Westen die tot grote knelpunten in de Poolse economie aanleiding gaf.

De auteurs van dit artikel beschrijven aan de hand van de meest recente cijfers de economische situatie in Polen in 1981 en de vooruitzichten voor 1982 en verder.

Een aantal oplossingen die nu voor de Poolse problemen worden voorgesteld beschouwen zij als pseudo-oplossingen. De grote vraag is of de Poolse economie voor verder afglijden kan worden behoed en of voldoende economische en andere hervormingen kunnen worden doorgevoerd om een herhaling van een volksoproer te voorkomen.

De situatie in 1981

Het jaar 1981 is voor de Poolse economie rampzalig geweest. Het netto materiële produkt daalde met 13%, de gerealiseerde industriële produktie daalde met 13%, de export in lopende prijzen daalde met ongeveer 15%, de import in lopende prijzen daalde met ongeveer 12%, de schulden in harde valuta stegen met 16%, de „debt-service“-verhouding in harde valuta bedroeg 115% (waardoor Polen dus werd gedwongen om herstructurering van de schuld aan te vragen), het begrotingstekort bereikte een omvang van ongeveer 10%, de onevenwichtigheid op de binnenlandse markt leidde tot algemene tekorten, de introductie van rantsoenering, scherpe prijsstijgingen op vrije en zwarte markten, een stijging van het officiële prijsindexcijfer met 25% en de ontregeling van de handel tussen de agrarische sector en de rest van de economie.

Industrie en bouw

Tabel 1 geeft enige gegevens over de industriële produktie in 1981.

Tabel 1. Industriële produktie van Polen in 1981

	Niveau	1981 in procenten van 1980
Steenkolwinning a)	163,1	84,4
Olieproducten a)	13,6	81,4
Gewalst staal a)	11,1	81,6
Zink b)	167,0	76,8
Aluminium b)	66,0	69,4
Plastic producten b)	475,0	86,6
Cement a)	14,2	77,2
Vrachtwagens c)	37,0	77,7
Tractoren c)	50,5	88,0
Kunstvezels b)	199,6	77,6
Katoenen stof d)	783,1	87,7
Wolven stof d)	103,5	85,5

Bron: *Zwie Gospodareze*, 1982, nr. 3, blz. 4.

a) In mln. ton

b) In tonnen \times 1.000.

c) \times 1.000.

d) In mln. meter.

Steenkolen zijn erg belangrijk voor Polen, zowel als energiebron als als exportprodukt. De daling van de steenkolenproduktie met 16% vormde dan ook een zware aanslag op het functioneren van de economie. Deze daling had een aantal oorzaken. In de eerste plaats werd de arbeidstijd van 48 uur tot 40 uur verkort. In de tweede plaats was het niet meer verplicht op zaterdag te werken. De zaterdag werd een facultatieve werkdag i.p.v. een verplichte werkdag, d.w.z. een mogelijkheid om wat extra geld te verdienen. In de derde plaats werd de vierploegendienst afgeschaft. In de vierde plaats stagneerde de produktie door tekorten aan reserveonderdelen voor machines en transportmiddelen en door tekorten aan werkkleding, laarzen, zeep e.d. voor de mijnwerkers. De steenkoolwinning bereikte een dieptepunt in september en begon vervolgens weer toe te nemen. Deze groei heeft zich in het vierde kwartaal van 1981 bestendigd.

In de industrie daarentegen, zette de dalende tendens zich het hele jaar door. Dit werd voornamelijk veroorzaakt door de toenemende tekorten aan grondstoffen, energie en brandstoffen, industriële produkten en reserveonderdelen. Deze goederen konden ook niet meer uit het Westen worden geïmporteerd. De tekorten verspreidden zich snel van bedrijf tot bedrijf 1). De industriële sectoren die in sterke mate van import uit het Westen afhankelijk zijn, zoals de auto-industrie, de elektrotechniek, de scheepsbouw en de chemie, en ook de industriële sectoren met een hoge energie-intensiteit, zoals de cement-, de staal- en de aluminiumindustrie, werden uitzonderlijk zwaar getroffen.

De werkgelegenheid in de industrie daalde nauwelijks, terwijl de gerealiseerde produktie met 13% daalde. De gemiddel-

* Prof. dr. M. J. Ellman is hoogleraar in de economie van de centraal geleide volkshuishoudingen aan de Universiteit van Amsterdam. Drs. B. Simatupang is wetenschappelijk ambtenaar bij de vakgroep micro-economie van de Universiteit van Amsterdam. Zij danken de heer W. Zant voor zijn vertaling.

1) Zie M. Ellman en B. Simatupang, Polen — de officiële prognoses voor 1981 en 1982, *ESB*, 28 oktober 1981, blz. 1055.

de arbeidsproductiviteit nam als gevolg hiervan met ongeveer 12% af. Tegelijkertijd stegen de gemiddelde nominale lonen met ca. 25%. Het zal niemand verwonderen dat de gezamenlijke staatsbedrijven dus met verlies draaiden, de staatsbegroting een tekort vertoonde en de onevenwichtigheden op de binnenlandse markt werden versterkt.

De productie in de bouw daalde met ongeveer 20%. De daling van de woningproductie heeft de woningnood erger gemaakt. De daling in de industriële bouwproductie hangt nauw samen met de daling van de totale investeringen van ongeveer 25%. Het aandeel van de netto investeringen in het netto materiële produkt was in 1981 maar 11% (in 1980 was dit percentage 17,5). De scherpe daling van het aandeel van de investeringen in het nationale inkomen betekende dat de daling van de produktie niet volledig ten laste van de consumptie kwam.

Buitenlandse handel

Gegevens over de buitenlandse handel van Polen in 1981 zijn in tabel 2 weergegeven.

Tabel 2. Buitenlandse goederenhandel in 1981, in mrd. „buitenlandse-handel“-zloties a)

	Absoluut niveau	1981 in procenten van 1980 b)
Export		
— naar socialistische landen	26,1	90
— naar kapitalistische landen	18,2 (\$ 5,6 mrd. c)	79
— totaal	44,3	85
Import		
— van socialistische landen	33,2	102
— van kapitalistische landen	18,0 (\$ 5,6 mrd. c)	69
— totaal	51,2	88
Handelsbalans („zichtbare handel“)		
— met socialistische landen	- 7,1	209
— met kapitalistische landen	+ 0,2 (\$ 0,1 mrd. c)	- d)
— totaal	- 6,9	108

Bron: Trybuna Ludu, 25 januari 1982, blz. 5; *Rocznik statystyczny handlu zagranicznego 1981*, Warschau, 1981, blz. 4.

a) De „buitenlandse-handel“-zloty is een rekeneenheid die in buitenlandse handelsstatistieken wordt gehanteerd. Op 24 maart 1981 was de officiële wisselkoers \$ 0,31.

b) Deze cijfers zijn allemaal in lopende prijzen. Dit betekent dat in constante prijzen of in volumina de afname aanmerkelijk groter is dan in deze kolom is aangegeven.

c) Berekend door het gepubliceerde cijfer in „buitenlandse-handel“-zloties om te rekenen in Amerikaanse dollars met een wisselkoers van 1 zloty = \$ 0,31 (zie noot a)). De getallen zijn afgerond.

d) In 1980 was er een tekort.

De voornaamste kenmerken van de buitenlandse handel van Polen waren in 1981 de volgende. In de eerste plaats was er een enorme daling van de import uit het Westen (in volume ongeveer 40%). In de tweede plaats had zij op kasbasis toch een tekort met de kapitalistische landen van \$ 0,8 mrd., ondanks een evenwicht op transactiebasis (zie tabel 2). In de derde plaats nam de economische bijstand van de socialistische landen en met name de Sovjetunie sterk toe. Deze economische hulp van de Sovjetunie bestond in grote lijnen uit de handhaving van de export naar Polen en het toelaten van grote handelsbalanstekorten met Polen. De daling van de import uit het Westen werd veroorzaakt door het onvermogen van Polen om meer import uit het Westen te betalen. Dit heeft een desastreuze invloed gehad op de Poolse industrie. Het land bleef sterk afhankelijk van graanimport, die in 1981 een omvang van zeven mln. ton had. Polen, een traditionele energie-exporteur, was in 1981 ook een netto importeur van brandstof en energie. De hulp van de Sovjetunie is erg nuttig geweest en heeft voorkomen dat de toestand volledig uit de hand liep. Het handelsbalanstekort van Polen met de Sovjetunie vormde een duidelijke uitdrukking van het belang dat de Sovjetunie hechtte aan het stabiliseren van de toestand in Polen. De buitenlandse handel van Polen in 1981 maakte duidelijk — zoals Russische en Poolse commentatoren niet

geheel zonder reden beweerden — „wie de werkelijke vrienden en vijanden van Polen waren“.

Buitenlandse schulden

In 1981 zijn de buitenlandse schulden van Polen, die al omvangrijk waren, sterk gestegen. De schulden in harde valuta stegen met 16% en bedroegen aan het eind van het jaar \$ 25,5 mrd. De schulden in valuta van socialistische landen verdubbelden. Aan het einde van 1981 hadden deze schulden een omvang van 3,3 mrd. „transferable“ roebel, hetgeen ongeveer gelijk staat aan \$ 4,5 mrd. bij de officiële wisselkoers. De „debt-service“-verhouding in harde valuta (debt-service-verhouding = de jaarlijks verschuldigde aflossing en rente in procenten van de inkomsten uit export van goederen en diensten) bereikte het astronomische niveau van 115%. Omdat Polen niet in staat was deze verplichtingen na te komen, heeft het land om herstructurering van de schulden gevraagd.

Al in april 1981 is met zestien Westerse regeringen overeenstemming bereikt over de herstructurering van 90% van de hoofdsom en de verschuldigde rente van de schulden met overheidsgarantie die in 1981 zouden vervallen en die voor mei nog niet waren betaald. De Sovjetunie stemde ook toe in uitstel van betaling in 1981. Na langdurig touwtrekken is in september overeenstemming bereikt met de Westerse commerciële banken om 95% van de leningen die tussen 26 maart en 31 december zouden vervallen te herstructureren. De overeenkomst zou worden bekrachtigd op voorwaarde dat Polen alle verschuldigde rente over 1981 betaalde. Polen bleek daartoe niet in staat: de overeenkomst bleef eind 1981 ongetekend en er was dus geen overeenstemming bereikt over een definitieve regeling met de Westerse banken. Ook de verplichtingen die voortvloeiden uit de overeenkomst met nationale overheden, kon Polen aan het einde van 1981 niet nakomen.

De moeilijkheden van Polen met buitenlandse schulden hebben een sterke negatieve weerslag gehad op het vertrouwen in de kredietwaardigheid van alle CMEA-landen, inclusief de Sovjetunie. De crisis in Polen en Roemenië leidde er bij voorbeeld toe dat Hongarije niet langer over lange-termijnkrediet van commerciële banken kon beschikken. Gelukkig is Hongarije inmiddels IMF-lid geworden en heeft het een brugkrediet gekregen van Westeuropese centrale banken. Voor een aantal landen zijn alle financieringsmogelijkheden bij banken uitgeput. Volgens berichten in de pers liep een recente poging van de DDR om \$ 300 mln. op de Eurodollarmarkt te lenen op een falikante mislukking uit: de banken lieten zich niet overhalen een lening te verstrekken, in welke vorm dan ook, aan een land met zo'n geringe kredietwaardigheid. 2).

Deze ontwikkelingen hebben een deflatoir effect op het Westen, doordat de westerse export afneemt. Ze vergroot de kans op een internationale schulddeflatie en verminderen de speelruimte van de kleine CMEA-lidstaten. Aan de andere kant versterkt het de positie van de Sovjetunie binnen de CMEA.

Begrotingstekort

Als gevolg van de daling van de produktie, de stijging van de nominale inkomens en de groei van de subsidies op levensmiddelen is het tekort op de staatsbegroting enorm toegenomen. De gepubliceerde begrotingen van CMEA-landen vertonen doorgaans een overschot. Polen had daarentegen al in 1980 een tekort op de begroting van ca. 2% van de totale

2) *Financial Times*, 15 maart 1982, blz. 5.

overheidsuitgaven. In 1981 is dit tekort gestegen tot ca. 15% van de totale uitgaven, of ruwweg 10% van het netto materiële produkt.

Onevenwichtigheid op de binnenlandse markt

In 1981 is de inflatoire kloof (het verschil tussen inkomens en het volume van beschikbare consumptiegoederen) en de zwevende koopkracht (de verhouding van geaccumuleerde kasoverschotten in handen van het publiek t.o.v. het volume van de beschikbare consumptiegoederen) snel toegenomen. In tabel 3 zijn wat gegevens weergegeven.

De onevenwichtigheid op de binnenlandse markt, een jarenlang aanhoudend probleem, ontwikkelde zich in 1981 explosief. Volgens officiële statistieken stegen de prijzen van de door de bevolking aangeschafte consumptiegoederen in 1981 met 25%. Deze gemiddelde prijsstijging is opgebouwd uit een 21% prijsstijging van goederen die in staatswinkels zijn gekocht, en een 58% prijsstijging van goederen die op de vrije markt zijn gekocht. Het staat vast dat het officiële cijfer voor de gemiddelde prijsstijging van 25% een grove onderschatting is van de werkelijke gemiddelde prijsstijging.

De tekorten hebben op grote schaal geleid tot substitutie, gedwongen besparingen en parallelle markten (dat is het naast elkaar bestaan van vrije markten, zwarte markten, rantsoenering, commerciële staatshandel enz.). De prijzen op de vrije en zwarte markten zijn pijlsnel gestegen, vooral in de tweede helft van 1981. De prijzen waren drie tot zeven maal zo hoog als in de staatswinkels. De introductie van rantsoenering op grote schaal bleek hinderlijk en inefficiënt: de staat was niet bij machte de aanvoer van de gerantsoeneerde goederen te garanderen, en evenmin lukte het de rijen voor winkels te verminderen. De reële lonen daalden sterk. Op basis van de officiële statistieken, die dit delicate onderwerp liever niet aan de orde stellen, is niet uit te maken hoe groot de achteruitgang in termen van reëel inkomen is. Men neemt aan dat de daling in het algemeen 15-20% bedroeg 3).

Landbouw

De bruto landbouwproductie steeg in 1981 met ongeveer 4%. Dit vormt een weerspiegeling van enerzijds een stijging van de akkerbouwproductie met ongeveer 20%, mogelijk gemaakt door een goede oogst, en anderzijds een daling van de veeleefproductie met ongeveer 12,5%. De daling van de veeleefproductie was het gevolg van de slechte oogsten in 1979 en 1980 en het daaruit voortvloeiende tekort aan veevoeder.

Ondanks de relatief goede oogst en de wezenlijke stijgingen van de aankooprijzen van agrarische produkten door de staat bleef het niveau van de staatsaankopen onbevredigend. De staatsaankopen van vlees waren 26% lager dan in 1980 en de staatsaankopen van graan daalden ook. Dit werd veroorzaakt door de snelle prijsstijging op de vrije markt en het af-

nemen van de aan dorpsbewoners ter verkoop aangeboden goederen.

Pseudo-oorzaken en werkelijke oorzaken

Volgens de huidige Poolse regering moeten de omvang en de intensiteit van de Poolse economische crisis worden uitgelegd als een gevolg van de bewuste sabotage-activiteiten van de extremistische leiders van Solidariteit, terwijl maar een klein gedeelte voor rekening komt van de economische politiek van de jaren zeventig. Tijdens een recente zitting van de Sejm (= het Poolse parlement) verklaarde generaal Jaruzelski: „De Poolse economie maakt een diepe economische crisis door. De wortels van deze crisis liggen in de jaren zeventig. De malaise zou echter niet de huidige omvang hebben bereikt als de turbulenties er niet waren geweest die de nationale economie na augustus 1980 te verdragen kreeg”. De redacteur van *Trybuna Ludu* gaf de volgende toelichting op deze passage: „De staat van beleg was afgekondigd toen duidelijk werd, na de bijeenkomsten van de leiders van Solidariteit in Radom en Gdansk, dat een confrontatie niet te vermijden was. Tegelijkertijd was het nodig het proces van desintegratie van de nationale economie, dat doelbewust door de tegenstanders van het socialistische Polen was versterkt, tot stilstand te brengen” 4).

De wortels van de economische crisis in Polen in 1981 liggen inderdaad in de jaren zeventig. Het is daarentegen een misvatting om de enorme verslechtering in 1981 toe te schrijven aan Solidariteit. Verreweg de belangrijkste oorzaak was de daling van de import uit het Westen. De afname van de import uit het Westen met 40% vormde de belangrijkste verklaring voor de daling van de gerealiseerde produktie met 13%. De daling van de import uit het Westen was het gevolg van de betalingsbalanscrisis. Deze crisis was het gevolg van het onverstandige beleid ten aanzien van buitenlandse leningen in de jaren zeventig, de mondiale stijging van de rente en de ineffektieve landbouwpolitiek in de jaren zeventig, die van Polen een netto voedselimporteur maakte 5).

De economische crisis in Polen heeft inderdaad politieke oorzaken gehad, maar dat zijn niet de politieke oorzaken die door de huidige leiders worden benadrukt. De binnenlandse onevenwichtigheid, die in 1981 aanmerkelijk toenam, was uiteindelijk een gevolg van politieke zwakte en gebrek aan legitimiteit van de regering. De regering bleek niet in staat te appelleren aan de nationale sentimenten. Zij ontleende haar gezag niet aan Onze Lieve Heer, zoals in het middeleeuwse

3) *Zycie Gospodarcze*, 1982 nr. 4, blz. 5.

4) *Pravda*, 20 februari 1982, blz. 4.

5) B. Simatupang, Landbouw in Polen, *Internationale Spectator*, oktober 1981.

Tabel 3. De onevenwichtigheid op de binnenlandse markt, in lopende prijzen in mrd. zloties

	1978		1979		1980		1981	
	niveau	procentuele verandering t.o.v. het voorafgaande jaar	niveau	procentuele verandering t.o.v. het voorafgaande jaar	niveau	procentuele verandering t.o.v. het voorafgaande jaar	niveau	procentuele verandering t.o.v. het voorafgaande jaar
1. Persoonlijk beschikbare inkomens	1.285	9,1	1.408	9,6	1.539	9,3	1.960	27,3
2. Verkopen van goederen en diensten	1.162	8,6	1.277	10,0	1.399	9,5	1.463	4,6
3. Inflatoire kloof (regel 1 - regel 2)	123		131		140		497	
4. Geldkassen van de bevolking, waarvan:	600	11,3	675	12,5	766	13,5	1.050	37,1
spaarrekeningen	415		464		500		679	
kas	185		211		266		371	
5. Gewenste geldkassen van de bevolking a)	424		465		508		647	
6. Zwevende koopkracht, absoluut (regel 4 - regel 5)	176		210		258		403	
7. Zwevende koopkracht, relatief (regel 6 in procenten van regel 2)	15		16		18		28	

Bron: *Zycie Gospodarcze*, 1982, nr. 4, blz. 5; D. M. Nuti, *The Polish Crisis, The Socialist Register 1981*, Londen, 1981, blz. 110.

a) In 1970 bedroegen de geldkassen 33% van de persoonlijke inkomens (M. Ellman en B. Simatupang, *Odnowa in statistics, Soviet Studies*, januari 1982, blz. 116). Verondersteld wordt dat onder de Poolse omstandigheden dit percentage de gewenste verhouding is van geld benodigd voor transacties en voor besparingen. Vermenigvuldiging van de getallen in regel 1 met 0,33 geeft regel 5.

Europa, noch aan de kiezers, zoals in een moderne democratie, noch aan een relatief economisch succes, zoals in Hongarije, maar wel aan invloedrijke vrienden in het Oosten.

De politieke ontevredenheid kon een dergelijke regering alleen met loonstijgingen afkopen. Deze factor biedt een fundamentele verklaring voor de binnenlandse onevenwichtigheid. Het starten van de strategie van importgeleide groei, die nu volledig is verzand, was uiteindelijk een politieke keuze. Het was een poging om de ontevredenheid af te kopen die zich bij de rellen in 1970 op gewelddadige wijze had gemanifesteerd. Behalve een verandering van gezichten aan de top, resulteerde het niet in werkelijke politieke veranderingen. De politieke zwakte en het gebrek aan legitimiteit en vakkundigheid van de regering vormen belangrijke achtergrondfactoren ter verklaring van de crisis.

De vooruitzichten voor 1982 en later

Voor 1982 zijn de vooruitzichten zo onzeker dat de regering zelfs het gebruik van planning op jaarbasis voorlopig heeft opgegeven. In plaats daarvan wordt gebruik gemaakt van een tijdens de winter doorworpen noodplan voor het eerste kwartaal van 1982 (6). Dit plan voorziet in een voortgaande sterke daling van de industriële productie. De import uit het Westen blijft dalen. Na lang uitstel is de herstructurerings-overeenkomst van de bankschulden over 1981 inmiddels getekend. Over zowel bank- als overheidsschulden in 1982 bestaat grote onzekerheid. Ondanks omvangrijke prijsstijgingen op 1 februari 1982 blijft rantsoenering op grote schaal van kracht. Er is een tekort aan graan en de vooruitzichten op een groter aanbod van levensmiddelen zijn onzeker. De economie ondergaat een heroriëntatie in de richting van de CMEA. De arbeidsdiscipline in de mijnen en fabrieken wordt gehandhaafd door het leger en de veiligheidstroepen.

De Poolse autoriteiten proberen de schuld voor de huidige ellende in Polen grotendeels in de schoenen te schuiven van „de imperialisten”. De economische sancties (met name de beëindiging van graanexport op zachte voorwaarden uit de Verenigde Staten en het besluit om de overheidsleningen, of de leningen met overheidsgarantie, niet te herstructureren) vormen inderdaad een zware aanslag voor de Poolse economie. De sancties komen aan de andere kant minder hard aan dan had gekund. Sommige landen, zoals Brazilië en Oostenrijk, schijnen bereid te levering gewoon voort te zetten. Belangrijker dan de sancties is in feite de Poolse betalingsbalanscrisis. Als Polen over voldoende geld zou beschikken, zou het erg eenvoudig zijn om graan te kopen.

De werkelijke verklaring van de aard en de hevigheid van de huidige crisis is tweeledig. In de eerste plaats moet worden genoemd de mislukking van Giereks poging in 1976 om de economie te stabiliseren. Gierek probeerde de binnenlandse onevenwichtigheid met prijsstijgingen weg te werken. De vergroting van de export naar het Westen en de vermindering van de import door een afname van de investeringen, als ook de bevordering van de productie van consumptiegoederen, moesten het evenwicht op de betalingsbalans herstellen. De prijsstijgingen moesten door het verzet van de bevolking worden ingetrokken. De afname van de binnenlandse vraag bleef uit en, mede door een tegenvallende agrarische productie, resulteerde dit in een versterking van de onevenwichtigheid op de harde-valutabetalingsbalans.

De opvatting dat het gebruikelijke IMF-stabilisatiebeleid een gevaarlijk en reactionair middel is, is in brede kring aanvaard. De Poolse ervaring leert echter dat een pijnloos alternatief niet voorhanden is. In de tweede plaats, en veel fundamenteleler dan de voorgaande verklaring, is het gebrek aan legitimiteit van de Poolse regering een belangrijke oorzaak. Dit gemis dwong Gierek tot extreme loonstijgingen en ondermijnt Jaruzelski's pogingen om de arbeiders aan het werk te zetten en de boeren over te halen hun productie aan de staat te verkopen.

Industrie en bouw

In de eerste vier maanden van dit jaar was de industriële productie ongeveer 10% lager dan in dezelfde periode van 1981. Het algemene beeld is dat de delfstoffenwinning (o.a. steenkolen en koper) zich goed ontwikkelt, maar dat de industriële productie aanhoudend daalt als gevolg van tekorten. Vanuit de optiek van de regering is het gunstigste aspect van de recente ontwikkeling dat het dalingstempo afneemt. De regering put hieruit de hoop dat het dieptepunt van de depressie dit jaar wordt bereikt.

Ten einde de tekorten te verminderen en de toestand in de industriële sectoren te stabiliseren is de samenwerking met de CMEA-landen op een hoger plan gebracht. Polen steunt in toenemende mate op grondstoffenimport uit de Sovjetunie en op wat Jaruzelski in zijn rede voor het Centrale Comité van 24 februari „de vanzelfsprekendheid van Poolse afzetmarkten in de socialistische wereld” noemde. In dezelfde redevoering verklaarde hij dat „momenteel in Polen een groep economische functionarissen en deskundigen uit de Sovjetunie samen met vertegenwoordigers van Polen de mogelijkheden onderzoekt van een beter gebruik van het productief potentieel met de steun van, of in samenwerking met de Sovjetunie”. West-Europa verliest een exportmarkt. Als blok verliest het Westen een belangrijk machtsmiddel over Polen en de Sovjetunie heeft een dure verantwoordelijkheid erbij.

Buitenlandse handel

De economische sancties tegen Polen vormden een ernstige aanslag op de Poolse economie. De twee effectieve sancties waren de beëindiging van de Westerse graanleveranties op zachte voorwaarden (voornamelijk vanuit de Verenigde Staten) en het besluit om de overheidsleningen, of de leningen met overheidsgarantie, die dit jaar vervallen niet te herzien. De eerste beslissing zal dit jaar bijdragen tot een groot tekort aan graan. De beëindiging van de maïsimport uit de Verenigde Staten heeft directe rampzalige gevolgen gehad voor de pluimveehouderij (in de jaren zeventig de enig succesvol draaiende tak van de agrarische sector) en de beschikbaarheid van eieren en kippevlees voor consumptiedoeleinden.

De daling van de import uit het Westen is van belang voor de industrie: het is een belangrijke oorzaak van de voortdurende daling van de industriële productie. Het plan voor het eerste kwartaal van dit jaar ging uit van een importdaling uit het Westen van 30% (vergeleken met het eerste kwartaal van 1981), maar in de praktijk bleek het niveau van de import uit het Westen al in februari 1982 maar iets meer dan de helft te zijn van dat in februari 1981.

Om iets te doen aan het onvermogen van Polen om de import uit het Westen te betalen en het onvermogen om genoeg naar het Westen te exporteren wordt de Poolse buitenlandse handel verschoven van het Westen naar de CMEA-partners. Dit is een voortzetting van een ontwikkeling die is gestart in 1977 als een onderdeel van Giereks z.g. „economische manoeuvre” (7). Dit beleid had tot doel de externe positie van Polen te verbeteren. In tabel 4 zijn enige gegevens over de Poolse buitenlandse handel weergegeven.

Tabel 4 toont vanaf 1976 een voortdurende daling van het aandeel van de import van Polen uit het Westen. Deze daling hield in 1981 aan en zal ook in 1982 aanhouden. Het is be-

6) *Trybuna Ludu*, 24 december 1981, *Zycie Gospodarcze*, 1982, nr. 1, blz. 1 en blz. 3. Dit plan is een vervanging van het drie-variantenplan voor 1982 dat in *ESB* van 28 oktober 1981 door Ellman en Simatupang is besproken. Door de recente ontwikkelingen is dit plan al achterhaald.

7) B. Simatupang, De oorzaken van de economische crisis in Polen, *ESB*, 15 juli 1982, blz. 670.

wust, door de Westerse sancties in de hand gewerkt, beleid met als doel de betalingsbalansproblemen met het Westen op te lossen. Het gedeelte van de export van Polen naar het Westen daalde in de jaren zeventig nauwelijks, en vertoonde in 1980 een scherpe stijging. De stijging in 1980 weerspiegelde de dringende behoefte aan harde valuta en de bereidwilligheid van de CMEA-landen, in tegenstelling tot het Westen, een groot tekort toe te staan.

De toenemende oriëntatie van de Poolse internationale handel op de CMEA-landen is onder de huidige omstandigheden een noodzaak voor Polen. Het brengt grote voordelen met zich mee. De Sovjetunie is bereid op grote schaal grondstoffen te leveren. De heroriëntatie zal Polen ook afzetmarkten voor haar exportprodukten bieden. Op de middellange termijn brengt het echter ook grote institutionele, economische en politieke kosten met zich.

Tabel 4. De buitenlandse handel van Polen per blok

Jaar	Export		Import	
	percentage van het totaal naar socialis-tische landen	percentage van het totaal naar kapita-listische landen	percentage van het totaal uit socialis-tische landen	percentage van het totaal uit kapita-listische landen
1976	60	40	47	53
1977	60	40	52	48
1978	61	39	54	46
1979	61	39	54	46
1980	56	44	56	44
1981	59	41	65	35

Bron: Rocznik statystyczny handlu zagranicznego 1981, Warschau 1981, blz. 4, Trybuna Ludu, 29 december 1982.

Buitenlandse schulden

Polen heeft inmiddels een herstructureringsovereenkomst met de commerciële banken voor 1981 ondertekend. Voor 1982 is de externe financiële positie van Polen veel slechter dan in 1981. Polen is verplicht in 1982 \$ 7,8 mrd. schulden aan het Westen af te lossen (\$ 5,3 mrd. aan regeringen of met garanties van regeringen, en \$ 2,5 mrd. aan commerciële banken). Het is ook verplicht \$ 3,2 mrd. rente te betalen (ca. twee derde aan commerciële banken). Polen verwacht dit jaar een overschot van \$ 0,7 mrd. op de zichtbare handel in harde valuta en van \$ 0,3 mrd. op de onzichtbare handel. Dat betekent dat \$ 2,2 mrd. aan nieuwe leningen nodig is om alleen al de rente die zij dit jaar verschuldigd is, te kunnen betalen! Het is heel onwaarschijnlijk dat of het Westen of de Sovjetunie daartoe bereid zijn.

Het betekent dat Polen zijn verplichtingen niet kan nakomen. In feite is dat al erkend door haar crediteuren. Desondanks is het land tot nu toe niet in gebreke gesteld. De kosten van deze situatie zijn door het Poolse volk en door westerse crediteuren betaald. De levensstandaard van het Poolse volk zal dit jaar dalen als het land om geld vrij te maken voor rentebetalingen een handelsoverschot probeert te bereiken ten koste van dringend noodzakelijke import voor productie en consumptie. Het is heel onwaarschijnlijk dat westerse crediteuren hun geld ooit volledig zullen terugkrijgen. Zelfs de Sovjetunie is niet bereid Polen ongelimiteerd te subsidiëren. Dit werd duidelijk gemaakt in het communiqué dat aan het einde van Jaruzelski's bezoek aan Moskou begin maart werd uitgegeven: „De Sovjetunie zal Polen ook in de toekomst ondersteunen. Polen zal op zijn beurt pogingen doen evenwicht in de handel tussen Polen en de Sovjetunie te verzekeren”. (Het te kort schieten van Polen in de exportverplichtingen aan de Sovjetunie kwam ook expliciet aan de orde.)

Onevenwichtigheid op de binnenlandse markt

Op 1 februari heeft de regering enorme prijsstijgingen afgekondigd voor een aantal elementaire en tot op dat moment zwaar gesubsidieerde goederen en diensten (o.a. levensmid-

delen, verwarming). De prijzen van varkensvlees en steenkolen verviervoudigden, die van suiker, melk en boter verdrievoudigden en die van zout verdubbelde. Bovendien bleef het rantsoeneringssysteem gehandhaafd. Op 1 januari werd voor iedereen, behalve handarbeiders, het vleesrantsoen gereduceerd. Voor boeren met meer dan een halve hectare grond werden de vlees- en boterrantsoenen afgeschaft. Voorts is een systeem van vrije (d.w.z. hogere en toenemende) prijzen geïntroduceerd voor een groot aantal produkten die in staatswinkels worden verkocht. De prijzen die in de industriële sectoren gelden voor onderlinge leveringen, zijn ook sterk verhoogd om zo de kunstmatige verschillen tussen detailhandelsprijzen en groothandelsprijzen weg te werken. De werkweek is verlengd tot 42 uur en werken op zaterdag is weer verplicht. Deze impopulaire maatregelen waren noodzakelijk en nuttig: de burgerregering van voor 13 december was niet in staat deze maatregelen uit te voeren.

Op de korte termijn, d.w.z. in 1982, zijn de door de regering uitgevoerde stabilisatiemaatregelen en hun effectiviteit veel belangrijker dan de veel besproken economische hervorming. Of deze maatregelen om de onevenwichtigheid op de binnenlandse markt te verminderen werkelijk succesvol zullen zijn, hangt af van de ontwikkeling van de industriële productie en van de ontwikkeling van op de markt verhandelde agrarische productie. Duidelijk is dat de reële lonen in 1982 scherp zullen dalen. Officiële schattingen lopen uiteen van 18-25%. De werkelijke uitkomst hangt mede af van de ontwikkelingen van op de markt verhandelde agrarische productie.

Landbouw

Het essentiële economische probleem in het huidige Polen is de voedselvoorziening aan de bevolking. De autoriteiten zijn zich daarvan terdege bewust. In de rede van 24 februari verklaarde Jaruzelski over de economische problematiek: „Wij beschouwen de voedselvoorziening aan de bevolking als een hoofdtak”. Als het regime erin slaagt de voedselvoorziening te verbeteren, dan zou het in staat zijn een grondslag te leggen voor Kadarisatie (waarover later meer). Als het regime daarin niet slaagt, is alle hoop verloren.

De huidige toestand in de agrarische sector wordt gekenmerkt door een tekort aan graan, de ontregeling van de particuliere verkoop van agrarische produkten en het te geringe aanbod van industriële goederen, zowel aan de agrarische sector als aan de agrarische bevolking.

Tijdens de jaren zeventig werd Polen een importeur van grote hoeveelheden graan. Voor het lopende landbouwseizoen (1 juli 1981 - 30 juni 1982) was een import van 5,5 mln. ton graan en 1,5 mln. ton veevoeder anders dan graan (b.v. vismeel) gepland. De Westerse graansancties (met name de opschorting van de verkoop van graan op zachte voorwaarden uit de Verenigde Staten) waren dus een zware slag voor de Poolse economie. De gevolgen zullen vooral ernstig zijn voor de gesocialiseerde veeteeltsector. De moeilijkheden waarmee de staat wordt geconfronteerd, zijn nog gecompliceerder geworden doordat de boeren hun contractuele verplichtingen aan de staat niet zijn nagekomen. Het is voor de boeren zinloos om produkten aan de staat te verkopen als er geen goederen zijn die met de opbrengst van de verkopen kunnen worden gekocht. De toestand is kritiek: zowel de broodvoorziening als de veeteeltproductie van dit jaar en de komende jaren staat op het spel.

Als reactie heeft de regering geprobeerd zowel in het binnenland als in het buitenland graan te lenen. In het binnenland heeft de regering een graanlening uitgeschreven waarbij boeren die graan leveren aan de staat worden betaald in obligaties die over een aantal jaren onder aantrekkelijke voorwaarden worden afgelost. De indruk bestaat dat dit geen succes is geweest. Klaarblijkelijk eten de boeren lever zelf hun graan op of geven het aan hun vee dan dat ze het ruilen voor beloften van een impopulaire en onderdrukkende staat. In het buitenland hoopt de regering graan te kunnen kopen van de Sovjetunie, Frankrijk en Canada.

De regering heeft met het idee gespeeld om graan te vorderen. Een dergelijke maatregel zal rampzalige gevolgen hebben voor het land. Hij zal resulteren in een voortgaande verslechtering van de economische toestand. Op korte termijn zal de maatregel wel wat graan opleveren. Als reactie zullen de boeren daarentegen de hoeveelheid bouwland voor graan verminderen, redenerend dat het geen zin heeft veel graan te verbouwen aangezien de regering het toch afneemt. Zonder harde valuta, die nodig is voor graanimport en met een slechte oogst die op een gedwongen afdracht zal volgen, zal het land niet alleen met voedseltekorten, zoals nu, te maken krijgen, maar met een werkelijke hongersnood. Tot nu toe is de regering deze riskante weg nog niet ingeslagen 8). In de herfst, wanneer de oogst wordt binnengehaald, zal het huidige beleid worden getoetst. Als de verkopen aan de staat laag uitvallen en de broodvoorziening in gevaar komt, zullen de autoriteiten wederom in de verleiding worden gebracht deze uitzonderlijk gevaarlijke en riskante weg in te slaan.

De vrije verkoop van agrarische producten is de laatste achttien maanden zwaar ontregeld. Dit komt door de snelle geldontwaarding en door de beperkte beschikbaarheid van industriële goederen, die met de opbrengsten van de landbouwproducten zouden moeten worden gekocht. Een oplossing voor deze problemen is op korte termijn niet in zicht. Het aanbod van consumptiegoederen en industriële produktiemiddelen voor de agrarische bevolking en voor de agrarische sector is slecht. Het aanbod van zaden, kunstmest, insecticiden, reserveonderdelen voor tractoren en andere landbouwmachines is te laag.

De toestand zou mogelijk kunnen verbeteren door gunstig weer, concessies aan de boerenbevolking en een goede oogst, gecombineerd met import uit de Sovjetunie, Hongarije, Frankrijk en Canada. De uitslag is van doorslaggevende betekenis voor de toekomst van volk en regering, maar in hoge mate onzeker.

Pseudo-oplossingen

In het voorgaande werd al vermeld dat de toenemende oriëntatie van de Poolse internationale handel op de CMEA op middellange termijn grote institutionele, economische en politieke kosten met zich brengt.

Over de *institutionele* kosten op de middellange termijn van deze heroriëntatie kan het volgende worden opgemerkt. Een Poolse regering die afhankelijk is van de Sovjetunie voor politieke en economische overleving, heeft beslist geen goede uitgangspositie om de economische hervormingen door te voeren die tot welvaart zouden kunnen leiden en die het regime een greintje politieke steun zouden kunnen opleveren. Generaal Jaruzelski zal zeker geen economische hervormingen doorvoeren zoals Solidariteit die voor ogen stonden (aanschaffing van het „nomenklatoera“-systeem, invoering van arbeiderszelfbestuur en economische besluitvorming op basis van economische overwegingen).

De vraag is of Jaruzelski in staat is een zelfde soort technocratische economische hervorming door te voeren als in Hongarije. De regering heeft een dergelijke hervorming beloofd en heeft al een aantal stappen in deze richting genomen (ontbinding van de industriële associaties, beperking van het aantal industriële ministeries, prijsverhoging van grondstoffen en consumptiegoederen). De achterliggende gedachte is de economie te transformeren tot een economie met een planningssysteem zoals dat in Hongarije bestaat, i.p.v. het versterken van het traditionele administratieve planningsmechanisme. De uitvoering van een dergelijke hervorming neemt ongeveer drie à vier jaar in beslag: pas dan zullen wettelijke resultaten te zien zijn.

Bij de uitvoering van een technocratische economische hervorming in de huidige Poolse omstandigheden zullen zich echter verscheidene problemen voordoen. In de eerste plaats heeft Polen al een lange geschiedenis van „economische hervormingen“ achter de rug, d.w.z. een geschiedenis van praten

over economische hervormingen en het invoeren van kleine veranderingen, die vervolgens weer worden teruggedraaid.

In de tweede plaats wijzen de ervaringen in de socialistische landen uit dat een ondersteunende macro-economische omgeving één van de noodzakelijke voorwaarden is voor succesvolle economische hervormingen. Goederen en diensten dienen in voldoende mate voorhanden te zijn om gestalte te geven aan de autonomie van de ondernemingen en de monetaire prikkels voor werknemers 9). Momenteel wordt de Poolse economie echter gekenmerkt door extreme tekorten en de toepassing van „oorlogseconomie“-maatregelen. De middelen dienen volgens de plannen gericht te zijn op de uitvoering van veertien prioriteitenprogramma's. De arbeidsdiscipline in de fabrieken en mijnen wordt met behulp van een militaire wetgeving in stand gehouden. Voor de overtreding van deze wetgeving zijn al talloze gevangenisstraffen uitgedeeld.

In de derde plaats zullen bedrijfsleiders een groot aantal arbeiders ontslaan als hen werkelijk de vrijheid wordt gegeven de produktiemiddelen en produkten te kiezen op basis van winstmaximalisatie. Waarschijnlijk is de werkloosheid die dan zal ontstaan, onaanvaardbaar voor de autoriteiten. Het is aannemelijk dat de vrijheid van de bedrijfsleiding, zo bezien, een illusie is en dat heeft belangrijke consequenties voor het functioneren van de hele economie.

In de vierde plaats is de internationale economische situatie op dit moment veel minder gunstig dan in de jaren zestig of zeventig. Toen maakte de wereld economie een periode van sterke groei door en krediet was in ruime mate voorhanden op de euromarkten. Nu is er sprake van een crisis in de wereld economie en Polen is zelfs niet in staat de verplichtingen van de bestaande schulden na te komen.

In de vijfde plaats is de urgentste taak van de economische hervormers een structurele verbetering aan te brengen in de betalingsbalans. Of de hervormingsvoorstellen een effectief middel zijn om dit te bereiken is helemaal niet zeker.

In de zesde plaats hebben de recente ontwikkelingen een proces versterkt dat door Brus „de negatieve selectie van kaderleden“ is gedoopt. Gedoeld wordt op het verschijnsel dat mensen voor leidinggevende functies eigenlijk op basis van dienstbaarheid en inschikkelijkheid worden geselecteerd. Bekwame en vakkundige personen vallen hierdoor uit de boot: het is een probaat middel voor het continueren van verkwistende en inefficiënte besluitvorming. De negatieve selectie van kaderleden heeft al in de jaren zeventig een ongunstige invloed op Polen gehad. Het is door de ontwikkelingen na 13 december versterkt gezien de talrijke ontslagen van politiek „onbetrouwbare“ mensen en de promotie van „ideologisch en politiek gezonde“ mensen. De efficiëntie zal waarschijnlijk niet toenemen als integere en bekwame bedrijfsleiders die goed met werknemers proberen samen te werken, ontslagen worden en door hielekkers en legerofficieren worden vervangen die alleen aan zich zelf en aan superieuren verantwoordelijkheid schuldig zijn.

In de zevende plaats hebben de moorden, de arrestaties, de politieke ontslagen, de onderdrukking en de prijsstijgingen in Polen de kloof tussen de bevolking en de autoriteiten vergroot. Deze kloof is in Oost-Europa een bekende oorzaak van de lage arbeidsproductiviteit, diefstal, alcoholisme, trage technische vooruitgang en vormt een bron van irritatie en kritiek.

8) J. L. Heldring heeft in een artikel in het *NRC Handelsblad* van 26 januari 1982 beweerd dat de verplichte afdracht van graan in Polen al is begonnen. Deze bewering steunt op een verslag in de *New York Times* waarin de graanleningen werden aangezien voor verplichte graanafdrachten. Voor zover onze informatie strekt is dit onjuist. (Dezelfde fout was gemaakt door prof. dr. Ellman in een hoorzitting over Polen georganiseerd door de vaste commissie voor buitenlandse zaken van de Tweede Kamer op 3 februari 1982.)

9) R. Knaack, Economic reform in China, *The ACES Bulletin*, zomer 1981, blz. 18-20.

Het militaire regime hoopt zonder meer op een geleidelijke Kadarisatie. Dat is een ontwikkeling zoals die zich onder Kadar in Hongarije heeft voorgedaan. Een in het begin heel impopulaire communistische regering wist langzaam een situatie van relatieve economische welvaart te bereiken en verwierf op deze manier een zekere mate van legitimiteit. Of deze poging slaagt zal pas over een aantal jaren duidelijk zijn. Om hierboven genoemde redenen zijn de vooruitzichten op een succesvolle hervorming niet goed. Het voornaamste probleem in 1982 is de stabilisatie van de economie, het voorkomen van een voortzetting van de neerwaartse spiraal.

Als het regime niet in staat blijkt een zinvolle technocratische hervorming door te voeren, dan zullen de tekorten, en de ontevredenheid die deze tekorten veroorzaken, blijven bestaan 10). Evenzo zullen bij afwezigheid van een radicale hervorming de gebruikelijke problemen van trage technische vooruitgang en een hoge grondstoffenintensiteit van de productie blijven bestaan. Bovendien zal een sterkere oriëntatie op de Sovjetunie misschien leiden tot een druk om de landbouw te socialiseren, wat in Polen in het begin van de jaren vijftig gebeurde en in Hongarije tegen het eind van de jaren vijftig. Volgens de officiële leer van de Sovjetunie is de enige oplossing voor de moeilijkheden in de Poolse landbouw de reorganisatie van de landbouw langs socialistische, dus grootschalige lijnen.

Economisch gezien zal de Sovjetunie, voor zover het om grondstoffenimport uit de Sovjetunie gaat, steeds meer moeite hebben aan de vraag naar grondstoffen tegemoet te komen. De oliewinning vertoont praktisch geen groei meer, de winning van ijzererts stagneert, de houtproductie neemt af en de landbouw heeft in zeven jaar vier slechte oogsten gehad. Het enige lichtpuntje in de primaire sector van de Sovjetunie is aardgas. Zelfs in de periode van stagnatie van 1979-1981 heeft de aardgaswinning voortdurend een snelle groei vertoond. Met uitzondering van aardgas zijn de lange-termijnvoorzichten voor een stijgend grondstoffen aanbod uit de Sovjetunie niet goed, in tegenstelling overigens tot de mogelijkheden om op korte termijn in de huidige noodsituatie bij te springen. De handhaving van het traditionele economische planningmechanisme zal een grote vraag naar grondstoffen oproepen aangezien dit type economie grondstoffenintensief is.

Wat de import van machines uit de Sovjetunie betreft kan worden gesteld dat de Sovjetunie in staat en bereid is om grote hoeveelheden machines aan Polen te leveren op een lange-termijnbasis. Een dergelijke handel heeft echter een aantal nadelen. De reserve-onderdelen voor machines uit de Sovjetunie zijn moeilijk in voldoende mate verkrijgbaar en de service na levering is slecht. Het inpassen van de behoefte aan een uitlopend scala van specifieke machines in plannen die vele jaren van tevoren (tot een maximum van acht jaar) moeten worden opgesteld, is uitermate ingewikkeld. Verder zijn de Poolse ondernemingen onvoldoende op de hoogte wat voor machines in de Sovjetunie voor export beschikbaar zijn en hebben ondernemingen in de Sovjetunie vaak weinig interesse in export (de extra kwaliteitseisen maken de uitvoering van het plan moeilijker). Hoewel de kwaliteit van sommige machines uit de Sovjetunie erg goed is, geldt dat in de meeste gevallen de beste machines ergens anders worden geproduceerd 11).

Hoewel de Sovjetunie afzetmarkten voor Poolse exportproducten kan waarborgen, moet Polen natuurlijk wel over de nodige productie beschikken. Omdat export naar de Sovjetunie niet aan de hoge eisen van Westerse markten hoeft te voldoen, zal de afzet van de Poolse industrie aan de Sovjetunie niet meer op concurrentiekracht worden getoetst zoals dat gebeurt bij export naar het Westen. Het in toenemende mate steunen op export naar de Sovjetunie zal daarom waarschijnlijk tot een voortdurende vergroting van de technologische en marketingkloof leiden tussen Polen en de wereldmarkt, en een gestaag toenemende kloof tussen de wereldstandaard en die welke in Polen gangbaar is.

In een scherpe analyse over de politieke economie van de

CMEA integratie hebben Abonyi en Silvain aangegeven dat de CMEA-integratie — politiek gezien — een proces is „dat de penetratie van de Sovjetunie versterkt door het gedrag te stroomlijnen van de afhankelijke... elites” 12). Hetzelfde is, in minder theoretische bewoordingen, door Breznev zelf opgemerkt. Op het 26ste partijcongres (1981) zei hij, toen hij de hoge subsidies van de Sovjetunie aan de kleinere CMEA-landen verdedigde, dat „de voordelen van het vergroten van wederzijdse economische mogelijkheden (binnen de CMEA) natuurlijk niet alleen gemeten kunnen worden in zuiver commerciële termen”. De Sovjetunie is bereid de zwakkere broeders van de CMEA vergaand te subsidiëren ten einde haar imperium in stand te houden. In ruil daarvoor moeten de CMEA-lidstaten t.a.v. binnenlandse aangelegenheden en buitenlandse betrekkingen de Sovjet-lijn volgen.

De impopulariteit van het Poolse regime zal, gegeven de algemene vijandigheid onder het Poolse volk tegen alles wat met de Sovjetunie te maken heeft, door dit proces bestendig worden en het Poolse regime zal niet in staat zijn vaste voet in Polen te krijgen. Jaruzelski heeft in zijn belangrijke rede voor het Centrale Comité van 24 februari vrij ondubbelzinnig duidelijk gemaakt dat het regime ideologisch en politiek gezien bankroet was. Terecht merkte hij op dat Polen niet alleen een tekort aan goederen had, maar ook een ideologisch tekort, een tekort aan ideeën 13). In Polen gelooft niemand in het marxisme-leninisme. Onder de machthebbers overheerst cynisme, eigenbelang en een collaborateurhouding in de trant van „liever wij dan de Russen”. In de Sovjetunie kan het marxisme-leninisme door Russisch nationalisme vervangen worden. In Polen is het bouwen op Pools nationalisme uitgesloten en het regime is veroordeeld tot „ideologische bloedarmoede”. *Politiek* gezien is het hoofddoel van het regime, zoals Jaruzelski duidelijk in de eerder genoemde rede verklaarde, „het herstellen van het vertrouwen” (c.q. het vertrouwen van de bevolking in de autoriteiten). Het gebrek aan vertrouwen is een realiteit en het is verkwikkend om een dergelijke eerlijke uitspraak over een socialistisch land in de officiële kranten te lezen. Het herstel van het vertrouwen is uitzonderlijk moeilijk voor een regime dat:

- de arbeidsdiscipline alleen d.m.v. een militaire wetgeving weet te handhaven;
- volledig afhankelijk is van de Sovjetunie en dus waarschijnlijk niet in staat is een radicale economische hervorming door te voeren;
- niet in staat is de levensstandaard op peil te houden;
- mogelijk onder druk gezet wordt de landbouw te socialiseren;
- een inefficiënte en slecht concurrerende industrie in stand houdt;
- gedwongen wordt een toestand te laten voortbestaan waarin de media leugens verkondigen, cultureel steriel zijn en officiële propaganda produceren die niemand gelooft;
- de legitimiteit die nodig is om een Churchill-achtig beroep te kunnen doen op „bloed, zweet en tranen” volledig mist.

De enige organisaties die het vertrouwen van de bevolking hebben zijn de rooms-katholieke kerk en de ondergrondse vakbond Solidariteit.

10) De tekorten in socialistische landen zijn uiteraard niet het gevolg van het lage produktieniveau; een afdoende produktiestijging betekent dan ook niet dat de tekorten van de baan zijn. De tekorten worden door het systeem gegenereerd en zullen zich voordoen zolang de administratieve economie bestaat. Zie J. Kornai, *Economics of shortage*, Amsterdam, 1980.

11) I. Schweitzer, Some peculiarities of Hungarian machine imports from the Soviet Union, *Acta Oeconomica*, jg. 18, 1977, nr. 3-4.

12) *Journal of Common Market Studies*, jg. 16, 1977, nr. 2.

13) In het Pools „glód ideologii”, letterlijk vertaald, „ideologische honger”.

Conclusies

In 1981 maakte Polen economisch gezien een rampzalig jaar door. Het netto materiële produkt daalde met 13%; de industriële produktie met 13%; het begrotingstekort bereikte een omvang van ongeveer 10%; de onevenwichtigheid op de binnenlandse markt, in 1980 al in hevige vorm aanwezig, manifesteerde zich nog duidelijker en het land was niet in staat de financiële verplichtingen aan het buitenland na te komen. Volgens het huidige militaire regime vormden de bewuste sabotage-activiteiten van de vakbond Solidariteit de belangrijkste oorzaak van deze economische ramp. Dat is onjuist. De belangrijkste oorzaak was de daling van de import uit het Westen, hetgeen het gevolg was van de betalingsbalanscrisis. Dit heeft desastreus gevolgen gehad voor de Poolse industrie, die sterk afhankelijk was, en nog steeds is, van de import van onderdelen uit het Westen.

In de eerste helft van 1982 zal de economische teruggang aanhouden. Volgens het militaire regime is de belangrijkste oorzaak hiervan de economische sancties van het Westen. Hoewel de sancties Polen inderdaad veel schade toebrengen, zijn de voornaamste oorzaken van de verslechterende toestand van interne aard, nl. het mislukken van Giereks poging in 1976 om de economie te stabiliseren en het gebrek aan legitimiteit van de regering.

Ten einde de crisis af te wenden, heeft het militaire regime de economie geheerlijkt: de banden met de Sovjetunie en met de andere CMEA-landen zijn verstevigd. Op korte termijn levert dit bepaalde voordelen op (b.v. grondstoffenleveranties en afzetmarkten). Op de lange termijn kan deze heroriëntatie gemakkelijk een ongunstige werking hebben op de efficiëntie van de Poolse economie en in de toekomst bijdragen tot een herhaling van een volksoproer. Het militaire

regime heeft een aantal stapjes gedaan in de richting van een technocratische hervorming. Verder zijn aanzienlijke prijsstijgingen en een verlenging van de werkweek ingevoerd. Deze maatregelen zouden de onevenwichtigheid op de binnenlandse markt moeten verminderen.

Op het moment is het van doorslaggevende betekenis of het regime de toestand kan stabiliseren, d.w.z. of het in staat is een verdere economische teruggang te voorkomen. Voor de toekomst van Polen vormen de twee uiterste ontwikkelingspaden Kadarisatie en hongersnood. De eerste zou een beëindiging betekenen van de neerwaartse spiraal, een succesvolle stabilisatiepolitiek en een technocratische economische hervorming, die tot economisch succes en een zekere mate van legitimiteit van de regering leidt. De tweede mogelijkheid zou waarschijnlijk volgen op de introductie van graanvorderingen en op de afwezigheid van genoeg economische hulp van de Sovjetunie of het Westen. De werkelijke loop van de ontwikkelingen zal ergens tussen deze twee uitersten liggen, b.v. een langere periode van economische stagnatie 14).

M. J. Ellman
B. Simatupang

14) Zelfs de officiële prognoses zijn erg somber. In de afsluitende redevoering van de vergadering van het centrale comité in april (*Trybuna Ludu*, 26 april 1982) schetste Jaruzelski een herstelperiode van de Poolse economie die acht jaar beslag zou nemen. Dit jaar hopen de autoriteiten de economische teruggang te stoppen. In de periode 1983 tot 1985 wordt een drie jaar plan aangehouden gericht op stabilisatie van de toestand. In de periode van 1986 tot 1990 hopen de autoriteiten de toestand volledig te hebben gestabiliseerd. Er zal dan sprake zijn van economisch evenwicht, waarna een aanvang kan worden gemaakt met de terugbetaling van de schulden.